

Probabilistycznie o deterministycznym

Andrzej DĄBROWSKI, Wrocław

Zdarza się, że niektóre zadania, mające treść deterministyczną da się elegancko rozwiązać za pomocą metod probabilistycznych. Bywa też i odwrotnie, gdy zadanie czysto probabilistyczne ma ciekawą interpretację deterministyczną. Oto kilka przykładów, które mogą być tego potwierdzeniem.

1. Mokre punkty

Leżące na sferze dwa punkty są antypodalne, jeśli odcinek je łączący przechodzi przez środek sfery.

Na Ziemi jest co najmniej jedna para punktów antypodalnych zanurzonych w wodzie.

Rozwiązanie

Wyberzmy w sposób losowy punkt na powierzchni Ziemi. Zbiór zdarzeń elementarnych Ω będzie więc zbiorem punktów na sferze, prawdopodobieństwo – unormowaną miarą Lebesgue’a na sferze.

Niech A będzie zdarzeniem, że wylosowany punkt jest zanurzony w wodzie, B – zdarzeniem, że punkt antypodalny do wylosowanego jest zanurzony w wodzie. Zdarzenie $A \cap B$ oznacza, że losowo wybrany punkt i jego punkt antypodalny są zanurzone w wodzie. Oczywiście, $P(A) = P(B) > \frac{1}{2}$ (nierówność wynika z faktu, że ocean światowy zajmuje 71% powierzchni Ziemi). Wtedy

$$1 \geq P(A \cup B) = P(A) + P(B) - P(A \cap B) > 1 - P(A \cap B),$$

skąd wynika, że $P(A \cap B) > 0$, a więc musi istnieć punkt o tej własności, że on i jego punkt antypodalny są zanurzone w wodzie. Co więcej, z tych nierówności i z danych geograficznych (patrz poprzedni nawias) wynika, że takie punkty zajmują więcej niż 42% powierzchni Ziemi.

Posłużyliśmy się tu oczywistym faktem:

Jeżeli prawdopodobieństwo zdarzenia A jest większe od 0, to zbiór A jest niepusty.

2. Plama na sferze

Kolejne zadanie ma rozwiązanie również opierające się na tym samym fakcie.

Na sferze jest plama o polu mniejszym, niż $\frac{1}{8}$ powierzchni kuli. Istnieje taki sześcian, wpisany w sferę, że żaden z wierzchołków sześcianu nie leży na plamie.

Rozwiązanie

Doświadczenie losowe, którym posłużymy się, aby rozwiązać to zadanie, polegać będzie na losowym obrocie sześcianu wpisanego w sferę. Niech A_i ($i = 1, 2, \dots, 8$) oznacza zdarzenie, że i -ty wierzchołek sześcianu leży na plamie, $P(A_i) < \frac{1}{8}$.

Zdarzenie $\bigcap_{i=1}^8 A_i^c$ zajdzie, gdy żaden z wierzchołków sześcianu nie leży na plamie.

$$P\left(\bigcap_{i=1}^8 A_i^c\right) = 1 - P\left(\bigcup_{i=1}^8 A_i\right) \geq 1 - \sum_{i=1}^8 P(A_i) > 0,$$

skąd wynika teza.

Użyteczny lemat

Zadania, przytoczone w poprzednich punktach opierały się na bardzo prostym chwycie z rachunku prawdopodobieństwa. Dwa kolejne problemy wykorzystują pewne jego uogólnienie, tym razem dotyczące zmiennych losowych.

Lemat 1

Niech X będzie zmienną losową. Jeżeli wartość oczekiwana X spełnia nierówność $EX > u$, to istnieje takie ω , iż $X(\omega) > u$. Jeżeli $EX \geq u$, to $X(\omega) \geq u$.

Dowód

Niech $EX > u$. Przypuśćmy niewprost, że dla każdego ω jest $X(\omega) \leq u$. Wtedy $EX \leq u$, co stanowi sprzeczność.

Niech teraz $EX \geq u$ i dla każdego ω będzie $X(\omega) < u$. Dla dowolnego ustalonego $\varepsilon > 0$, niech $A_\varepsilon = \{\omega : X(\omega) > u - \varepsilon\}$. Wtedy

$$\begin{aligned} u &\leq EX = \int_{A_\varepsilon} X(\omega)P(d\omega) + \int_{A'_\varepsilon} X(\omega)P(d\omega) \leq uP(A_\varepsilon) + (u - \varepsilon)P(A'_\varepsilon) = \\ &= u - \varepsilon P(A'_\varepsilon). \end{aligned}$$

Z tych nierówności wynika, że $P(A'_\varepsilon) \leq 0$, co zachodzi tylko wtedy, gdy $P(A_\varepsilon) = 1$. W takim razie

$$p(X \geq u) = P\left(\bigcap_{n=1}^{\infty} A_{1/n}\right) = \lim_{n \rightarrow \infty} P(A_{1/n}) = 1$$

skąd wynika, iż istnieje takie ω , że $X(\omega) \geq u$. Jest to sprzeczne z założeniem niewprost, przyjętym na początku.

3. Plama w zeszyście

Na papierze w kratkę o boku 1 cm znajduje się ograniczona figura F o polu S cm². Figurę można tak przesunąć, aby przykryła co najmniej $[S]$ punktów kratowych (punktów, będących przecięciem kratek papieru).

Od razu widać, że wystarczy przesunąć F o wektor, którego początek leży w punkcie kratowym, a koniec jest jednym z punktów w najbliższej kratce jednostkowej.

Wykonamy doświadczenie losowe, w którym figurę F będziemy przesunąć o wektor wybrany losowo ze zbioru $\Omega = \{\omega = [x, y] : 0 \leq x \leq 1, 0 \leq y \leq 1\}$. Losowość oznacza, że prawdopodobieństwem na zbiorze Ω jest miara Lebesgue'a na kwadracie jednostkowym. Położenie figury F po przesunięciu o ω oznaczamy będziemy przez $F(\omega)$. Położenie początkowe, odpowiadające $\omega = [0, 0]$, można wybrać dowolnie.

Oznaczmy przez $X(\omega)$ zmienną losową liczącą, ile punktów kratowych przykryje figura $F(\omega)$.

Wartość oczekiwana zmiennej losowej X jest równa S .

Dowód

1. Niech F będzie kwadratem o bokach równoległych do linii siatki, o długości $a < 1$. Początkowe położenie F ustalamy tak, że lewy dolny bok kwadratu pokrywa się z punktem kratowym.

Zmienna losowa X ma tylko dwie wartości 1 lub 0. Więc $EX = P(A)$, gdzie A jest zdarzeniem, że kwadrat F przykrywa punkt kratowy. A jest takim podzbiorem Ω , że przesunięcia F o wektor ω nałożą kwadrat na jeden z punktów kratowych. Z rysunku 1 widać, że $EX = P(A) = a^2 = S$. A więc teza jest prawdziwa dla małego kwadratu.

2. Teza jest prawdziwa dla figury, będącej skończoną sumą rozłącznych kwadratów o bokach równoległych do linii siatki.

Rozbijmy każdy z kwadratów o bokach równoległych do linii siatki na kwadraty F_i o boku mniejszym niż 1 i polu S_i .

Niech X_i będzie zmienną losową liczącą, ile punktów kratowych przykryje figura F_i . Wtedy

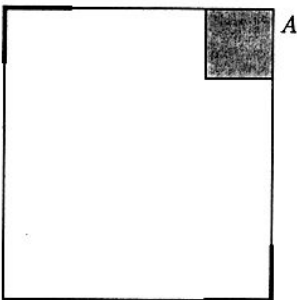
$$EX = \sum_{i=1}^n EX_i = \sum_{i=1}^n S_i = S.$$

3. Teza jest prawdziwa dla dowolnej ograniczonej figury F o polu S .

Każda mierzalna figura F jest sumą wstępujących figur F_n , spełniających warunki punktu 2. Niech X_n będzie zmienną losową liczącą, ile punktów kratowych przykryje figura F_n . Wtedy

$$F = \bigcup_{n=1}^{\infty} F_n, \quad F_n \subset F_{n+1}, \quad X = \lim_{n \rightarrow \infty} X_n \leq X_{n+1}.$$

Symbol $[S]$ oznacza najmniejszą liczbę całkowitą nie mniejszą od S .

Rys. 1

Stąd wynika, że

$$EX = \lim_{n \rightarrow \infty} EX = \lim_{n \rightarrow \infty} S(F_n) = S.$$

Z użytecznego lematu 1 wynika, że jeśli $EX = S$, to istnieje takie ω , że $X(\omega) \geq S$. Pamiętając, że zmienna losowa X ma jedynie wartości całkowite otrzymamy ostateczną tezę.

4. Cień

Wypukły, ograniczony kamień ma powierzchnię S i jest oświetlony promieniami słońca (słońce może świecić pod dowolnym kątem). Kamień można tak obrócić, aby powierzchnia jego cienia była co najmniej równa $\frac{1}{4}S$.

Wybieramy układ współrzędnych w ten sposób, że płaszczyzną rzutu jest płaszczyzna OXY , słońce zaś świeci po dodatniej stronie osi OZ .

Losowo, oznacza że każdy obrót jest jednakowo prawdopodobny, czyli rozkład obrotów jest jednostajny.

Przeprowadzimy doświadczenie, w którym będziemy losowo obracać kamień. Przyczepmy do jednego z punktów kamienia wektor jednostkowy w (reper). Wynikiem naszego doświadczenia Ω będzie wektor $\omega = (\alpha, \beta, \gamma)$, którego składowymi są kąty repera w z osiami układu współrzędnych. Przestrzeń Ω może być więc utożsamiona z kostką $[0, 2\pi]^3$ a rozkład prawdopodobieństwa jest rozkładem jednostajnym o gęstości $f(\omega) = (2\pi)^{-3}$.

Oznaczmy przez $K(\omega)$ figurę wypukłą w przestrzeni $\mathbb{R}^3$ (kamień) położoną w przestrzeni nad płaszczyzną rzutu OXY w ten sposób, że kąty repera w z osiami układu są równe $\omega = (\alpha, \beta, \gamma)$. Przez $K^*(\omega)$ oznaczmy rzut K na płaszczyznę OXY , przez $S(F)$ – powierzchnię figury F , jeżeli jest to figura płaska, lub pole powierzchni bryły F , jeśli jest to zbiór trójwymiarowy.

Ileokroć będzie mowa o długości, polu czy i objętości zawsze będziemy zakładali, że dany zbiór jest mierzalny względem miary Lebesgue'a.

Niech $K(\omega)$ będzie ograniczoną figurą płaską o powierzchni S . Wtedy oczekiwana powierzchnia jej rzutu $K^*(\omega)$ wyraża się wzorem

$$(1) \quad ES(K^*) = g(\psi)S,$$

gdzie $g(\cdot)$ jest pewną funkcją zależną jedynie od kąta ψ padania promieni słonecznych.

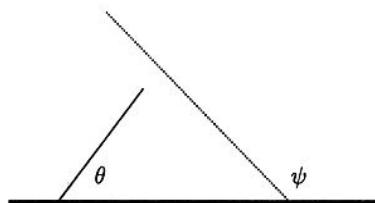
Dowód

Jako reper w wybierzemy wektor prostopadły do płaszczyzny, na której leży K .

Dla przejrzystości dowód podzielimy na kilka punktów.

1. Obliczymy oczekiwaną długość rzutu odcinka w przestrzeni, obracanego w sposób losowy.

Niech odcinek $K(\omega)$ o długości L będzie nachylony pod kątem θ do płaszczyzny rzutu. Wtedy, jeśli $\psi > \theta$, to $L(K^*(\omega)) = \frac{\sin(\psi - \theta)}{\sin \psi} L$ (rys. 2).

Rys. 2

Analogicznie, jeśli $\psi \leq \theta$, to $L(K^*(\omega)) = \frac{\sin(\theta - \psi)}{\sin \psi} L$, czyli niezależnie od przypadku ($\sin \psi$ jest dodatni – dlaczego?) mamy

$$L(K^*(\omega)) = \frac{|\sin(\theta - \psi)|}{\sin \psi} L.$$

Możemy teraz obliczyć wartość oczekiwaną:

$$E(L(K^*(\omega))) = \int_0^\pi \left(\int_A \frac{|\sin(\theta - \psi)|}{\sin \psi} \frac{1}{(2\pi)^3} L d\omega \right) d\theta,$$

gdzie A jest zbiorem tych wartości ω , że odcinek jest nachylony pod kątem θ do płaszczyzny rzutu.

Całkując po obu zmiennych otrzymamy wzór $EL(K^*(\omega)) = q(\psi)L$, gdzie

$$q(\psi) = \int_0^\pi \left(\int_A \frac{|\sin(\theta - \psi)|}{\sin \psi} \frac{1}{(2\pi)^3} d\omega \right) d\theta.$$

2. Wzór (1) jest prawdziwy dla trójkąta równobocznego.

Rzut K^* trójkąta równobocznego K o polu S jest trójkątem o bokach będących rzutami boków trójkąta K . Rzuty te będą funkcjami postaci $a_i = g_i(\theta_i, \psi)a$, gdzie θ_i jest kątem i -tego boku trójkąta z płaszczyzną rzutu, a_i długością rzutu i -tego boku, a zaś jest długością boku trójkąta K . Ze wzoru Herona wynika, że pole rzutu tego trójkąta wyraża się wzorem $S(K^*(\omega)) = h(\theta_1, \theta_2, \theta_3, \psi)$ i oczekiwana wartość tego pola jest całką

$$E(S(K^*)) = \int_0^\pi \int_0^\pi \int_0^\pi \left(\int_A h(\theta_1, \theta_2, \theta_3, \psi) S \frac{1}{(2\pi)^3} d\omega \right) d\theta_1 d\theta_2 d\theta_3 = g(\psi)S,$$

gdzie A jest zbiorem tych wartości, że i -ty bok trójkąta jest nachylony pod kątem θ_i do płaszczyzny rzutu.

3. Wzór (1) jest prawdziwy dla dowolnej figury płaskiej o polu S .

Łatwo zauważyć, że o ile płaszczyzna, na której leży figura F nie jest prostopadła do płaszczyzny rzutu, to zachodzi wzór

$$S(F^*) = \sum_{i=1}^n S(F_i^*), \text{ jeśli } F = \sum_{i=1}^n F_i.$$

Symbol $\sum$ jest zarezerwowany na mnogościową sumę rozłącznych składników (lub zwykłą (arytmetyczną) sumę, jeśli składniki są liczbami).

Z powyższego wzoru otrzymamy natychmiast, że jeśli płaska figura jest rozłączną sumą trójkątów równobocznych, to teza jest prawdziwa. Ostateczny dowód tezy w punkcie 3. wynika z następujących faktów:

a) Każdy mierzalny względem miary Lebesgue'a i ograniczony zbiór płaski jest wstępującą granicą figur:

$$F = \bigcup_n F_n,$$

gdzie $F_n \subset F_{n+1}$ oraz F_n są sumami rozłącznych trójkątów równobocznych.

b) Jeżeli płaszczyzna, na której leży figura F , nie jest prostopadła do płaszczyzny rzutu i F spełnia warunki punktu a), to

$$S(F^*) = \lim_{n \rightarrow \infty} S(F_n^*).$$

Niech $K(\omega)$ będzie ograniczoną bryłą wypukłą w $\mathbb{R}^3$ o powierzchni S . Wtedy oczekiwana powierzchnia jej rzutu $K^*(\omega)$ wyraża się wzorem

$$(2) \quad ES(K^*) = h(\psi)S,$$

gdzie $h(\cdot)$ jest pewną funkcją zależną jedynie od kąta ψ padania promieni słonecznych.

Dowód

Niech K będzie wielościanem wypukłym. Wtedy promienie słoneczne dzielą ściany na części oświetlone i będące w cieniu (rys. 3).

Niech $J_1, J_2, \dots, J_n$ będą „jasnymi” podzbiórami ścian wielościanu K , natomiast $C_1, C_2, \dots, C_n$ – „ciemnymi” podzbiórami, powstałymi w ten sposób, że promienie przechodzące przez wierzchołki przekrojów prostopadłych (do płaszczyzny rzutu) wycinają w nich pary odcinków „jasnych” i „ciemnych”. Z konstrukcji tych podzbiórów wynika, że:

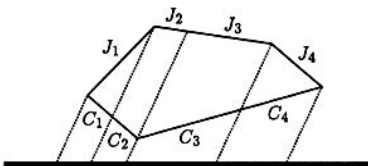
- są one wielokątami płaskimi,
- rzuty J_i i C_i są takie same.

Mamy więc:

$$S = S(K) = \sum_{i=1}^n S(J_i) + \sum_{i=1}^n S(C_i),$$

$$S(J_i^*) = S(C_i^*),$$

$$S(K^*) = \sum_{i=1}^n S(J_i^*) = \sum_{i=1}^n S(C_i^*).$$

Rys. 3

Z tych wzorów oraz z (1) wynika, że

$$E(2S(K^*)) = \sum_{i=1}^n E(S(J_i^*)) + \sum_{i=1}^n E(S(C_i^*)) \sum_{i=1}^n g(\psi)S(J_i) + \sum_{i=1}^n g(\psi)S(C_i) = \\ = g(\psi)S.$$

Podstawiając $h(\psi)$ otrzymamy tezę twierdzenia dla wielościanu.

Korzystając z faktu, że każda wypukła ograniczona bryła o polu S jest wstępującą granicą wypukłych wielościanów, analogicznie, jak w dowodzie poprzedniego twierdzenia, otrzymamy ostateczną tezę.

Dla każdej wypukłej bryły K o polu powierzchni S , obracanej w przestrzeni w sposób losowy, oczekiwane pole jej cienia wynosi $E(S(K^*)) = \frac{S}{4 \sin \psi}$, gdzie ψ jest kątem padania promieni słonecznych na płaszczyznę rzutu.

Dowód

Wystarczy wyznaczyć postać funkcji h . Ponieważ nie zależy ona ani od kształtu, ani od wielkości bryły K znajdziemy tę funkcję dla kuli o promieniu 1.

Przekrój kuli płaszczyzną prostopadłą do płaszczyzny rzutu jest kołem o promieniu $r = \sqrt{1-t^2}$, ($0 \leq t \leq 1$), gdzie t jest odległością od środka kuli.

Rzut tego koła pod kątem ψ na płaszczyznę jest odcinkiem o długości $\frac{2r}{\sin \psi}$.

Pole rzutu jest zatem całką $2 \int_0^1 \frac{2\sqrt{1-t^2}}{\sin(\psi)} dt = \frac{\pi}{\sin \psi}$ i nie zależy od obrotów (kula!), a więc $ES(K^*) = \frac{\pi}{\sin \psi}$.

Z kolei, zgodnie ze wzorem $ES(K^*) = g(\psi)S$, mamy $\frac{\pi}{\sin \psi} = h(\psi)4\pi$, skąd mamy

$$h(\psi) = \frac{1}{4 \sin \psi}.$$

Z lematu 1 wynika natychmiast wniosek, będący rozwiązaniem naszego zadania:

Wniosek

Istnieje takie położenie ω_0 bryły K , że powierzchnia jej rzutu spełnia nierówność

$$S(K^*(\omega_0)) \geq \frac{S}{4 \sin \psi} \geq \frac{S}{4}.$$

5. Nie tylko igła Buffona

W poprzednim punkcie zastosowaliśmy metodę obliczania wartości oczekiwanej przez zapisanie jej w postaci funkcji, której nieznaną czynnik nie zależał od kształtu losowego obiektu. Nieznaną czynnik wyliczaliśmy, wybierając obiekt szczególnie prosty. W ten sposób można rozwiązać znane zadanie o igle Buffona, nie uciekając się do szczegółowych obliczeń trygonometrycznych.

Zadanie (uogólnienie zadania Buffona)

Przypuśćmy, że płaszczyzna jest pokryta prostymi równoległymi, położonymi w odległości d od siebie. Na płaszczyźnie umieszczono losowo krzywą o długości L . Oblicz oczekiwaną liczbę prostych, przeciętych przez krzywą.

Rozwiązanie

Zauważmy od razu, że wystarczy ograniczyć się do obrotów i przesunięć o wektor o długości nie przekraczającej d (równoległe proste tworzą strukturę okresową o okresie d). Zatem zbiór zdarzeń elementarnych Ω można utożsamić z iloczynem kartezjańskim koła o środku w 0 i promieniu d oraz odcinka $[0, 2\pi)$, a losowy wybór położenia krzywej jest losowym wyborem przekształcenia. Tak więc rozkład prawdopodobieństwa jest rozkładem jednostajnym na walcu o promieniu podstawy d i wysokości 2π .

Oznaczmy przez $X(\omega)$ zmienną losową, obliczającą liczbę przecięć prostych przez krzywą, która jest obrazem odcinka leżącego na jednej z prostych

w przekształceniu ω . Naszym zadaniem jest obliczenie wartości oczekiwanej zmiennej X .

Rozwiążmy najpierw nasze zadanie, gdy krzywa jest odcinkiem. Jasnym jest, że wartość oczekiwana liczby przecięć jest zależna jedynie od odległości między prostymi d i długości odcinka L . Zapiszmy więc dla odcinka, że $EX = \varphi(d, L)$.

Podzielmy odcinek na dwie części o długościach L_1 i L_2 . Oznaczmy przez $X_i(\omega)$ zmienną losową, obliczającą liczbę przecięć prostych przez i -tą część odcinka. Wtedy $X(\omega) = X_1(\omega) + X_2(\omega)$. Z addytywności wartości oczekiwanej wynika, że

$$(3) \quad \varphi(d, L) = EX = E(X_1 + X_2) = \varphi(d, L_1) + \varphi(d, L_2)$$

Funkcja φ jest monotoniczna i mierzalna oraz, względem zmiennej L , spełnia równanie (3) (znane jako równanie Cauchy'ego). Wiemy, że rozwiązaniem takiego równania jest funkcja postaci $\varphi(d, L) = g(d)L$, gdzie g zależy jedynie od odległości między prostymi d .

Połączmy z sobą n odcinków, niekoniecznie równoległych, o długościach $L_1, L_2, \dots, L_n$, tworząc łamaną o długości L . Oznaczmy przez $X_i(\omega)$ zmienną losową, obliczającą liczbę przecięć prostych przez i -ty odcinek. Wtedy

$$X(\omega) = \sum_{i=1}^n X_i(\omega) \text{ i } EX = \sum_{i=1}^n EX_i = g(d) \sum_{i=1}^n L_i = g(d)L.$$

Niech teraz w systemie prostych równoległych losowo umieszczona będzie krzywa o długości L , a $X(\omega)$ niech będzie zmienną losową, obliczającą liczbę przecięć prostych przez tę krzywą. Długość tej krzywej może być otrzymana jako granica długości łamanych. Z ciągłości wartości oczekiwanej otrzymamy natychmiast, że również dla krzywej zachodzi wzór $EX = g(d)L$.

Aby wyznaczyć postać funkcji g wystarczy wybrać odpowiednią krzywą.

Wyberzmy okrąg o średnicy d . Wtedy $X(\omega) = 2$ dla każdego ω i $2 = EX = g(d)2\pi \frac{d}{2}$. Stąd $g(d) = \frac{2}{\pi d}$. Mamy więc rozwiązanie naszego zadania:

Dla dowolnej krzywej o długości L oczekiwana liczba przecięć systemu równoległych prostych o odległościach d jest równa $EX = \frac{2}{\pi d}L$.

W szczególnym przypadku, gdy krzywa jest odcinkiem o długości $L < d$

$$X(\omega) = \begin{cases} 1 & \text{odcinek przecina proste} \\ 0 & \text{odcinek nie przecina prostych} \end{cases}$$

i A oznacza zdarzenie, że taki odcinek przetnie jedną z prostych, mamy $P(A) = EX = \frac{2}{2\pi}L$, co jest rozwiązaniem klasycznego zadania Buffona.

Rozwiązanie zadania o krzywej, przecinającej system prostych, można również zastosować do ograniczonej krzywej o długości L , przecinającej jedną prostą. Aby jednak można było sensownie zdefiniować przestrzeń probabilistyczną, opisującą losowy wybór położenia krzywej ograniczymy jej ruch do pasa, zawartego między prostymi o dostatecznie dużej odległości d (takiej, aby między prostymi zmieściło się koło zawierające krzywą) a prostą, którą miałyby ta krzywa przecinać, umieścimy w środku tego pasa. Wtedy $EX = g(d)L$, choć w tym przypadku funkcja g będzie miała zapewne inną postać niż w zadaniu o igle Buffona.

Niech teraz wypukła i zamknięta krzywa $C(\omega)$ o długości L będzie położona losowo w opisanym pasie. Wtedy liczba przecięć prostej przez krzywą C jest równa (z wyjątkiem sytuacji, gdy krzywa jest styczna do prostej, co jest zdarzeniem o prawdopodobieństwie 0)

$$X(\omega) = \begin{cases} 2 & \text{krzywa przecina prostą} \\ 0 & \text{krzywa nie przecina prostej} \end{cases}$$

a prawdopodobieństwo zdarzenia A , że krzywa przetnie prostą wynosi

$$P(A) = \frac{1}{2}EX = \frac{1}{2}g(d)L.$$

Niech teraz C_1 i C_2 będą dwiema ograniczonymi krzywymi wypukłymi o niezerowych obwodach L_1, L_2 i niezerowych polach S_1, S_2 takimi, że krzywa

C_2 leży wewnątrz krzywej C_1 . Układ tych krzywych umieszczamy losowo w pasie między prostymi. Interesuje nas prawdopodobieństwo warunkowe, że prosta przetnie krzywą C_2 , gdy wiadomo, że przecięła krzywą C_1 . Prawdopodobieństwo to możemy obliczyć:

$$P(A_2|A_1) = \frac{P(A_2 \cap A_1)}{P(A_1)} = \frac{P(A_2)}{P(A_1)} = \frac{\frac{1}{2}g(d)L_2}{\frac{1}{2}g(d)L_1} = \frac{L_2}{L_1}.$$

W powyższym wzorze A_i oznacza zdarzenie, że prosta przetnie krzywą C_i , natomiast L_i jest długością krzywej C_i . Zauważmy, że to prawdopodobieństwo nie zależy od szerokości pasa, możemy więc powiedzieć, że

Prawdopodobieństwo przecięcia przez losową prostą zamkniętej krzywej wypukłej C_2 leżącej wewnątrz wypukłej zamkniętej krzywej C_1 pod warunkiem, że prosta przecina tę krzywą jest ilorazem długości (obwodów) tych krzywych.

Prawdopodobieństwo to oznaczamy będziemy symbolem $p_- = p_-(C_2|C_1)$.

Wzór ten ma odpowiednik, znany z teorii prawdopodobieństwa geometrycznego:

Prawdopodobieństwo, że punkt wpadnie do wnętrza zamkniętej krzywej wypukłej C_2 leżącej wewnątrz wypukłej zamkniętej krzywej C_1 pod warunkiem, że wpadł do wnętrza krzywej C_1 , jest ilorazem pól figur ograniczonych przez te krzywe.

Prawdopodobieństwo to oznaczamy będziemy symbolem $p_\bullet = p_\bullet(C_2|C_1)$.

Oba te prawdopodobieństwa można wyrazić za pomocą współczynnika perymetrycznego $u(F)$ ograniczonej figury F , zdefiniowanego wzorem

$$u(F) = \frac{4\pi S(F)}{L^2(F)},$$

gdzie $S(F)$ i $L(F)$ są odpowiednio polem i obwodem figury F .

Wiadomo, że współczynnik perymetryczny dla danej figury jest liczbą nieujemną, nie przekraczającą 1 (stwierdzenie to jest znane pod nazwą nierówności izoperymetrycznej). Maksymalny współczynnik perymetryczny, równy 1, ma koło.

Łatwo sprawdzić, że zachodzi równość:

$$(4) \quad p_\bullet = \frac{p_\bullet(C_2|C_1)}{p_-(C_2|C_1)} = \frac{u(C_2)}{u(C_1)}$$

Rozważmy teraz figurę wypukłą C , leżącą wewnątrz koła K_r o promieniu r . Wtedy z (4) otrzymamy nierówność

$$p_\bullet(C|K_r) = u(C)p_-^2(C|K_r) \leq p_-^2(C|K_r) \leq p_-(C|K_r).$$

Wynika z niej wniosek, że prawdopodobieństwo, iż punkt wpadnie do wypukłej figury C , zawartej w kole o promieniu r , jest nie większe od prawdopodobieństwa, że losowa prosta przetnie figurę C , gdy wiadomo, że przecięła ona koło.

Równość zajdzie jedynie wtedy, gdy figura C jest kołem K_r . Z równości prawdopodobieństw $p_\bullet$ i p_- wynika bowiem, że $p_-^2(C|K_r) \leq p_-(C|K_r)$, co jest równoważne stwierdzeniu, że $p_-(C|K_r) = 1$ a więc, że obwód figury C jest równy obwodowi koła. Jest to równoważne stwierdzeniu, że figura C jest kołem K_r .

Zupełnie inna sytuacja jest, gdy koło K_r jest podzbiorem figury wypukłej i ograniczonej C . Wtedy

$$(5) \quad p_-^2(K_r|C) = u(C)p_\bullet(K_r|C) \leq p_\bullet(K_r|C).$$

Jeżeli figura C jest wielokątem wypukłym, to oba prawdopodobieństwa $p_\bullet$ i p_- mają największą wartość, gdy C jest opisany na okręgu. Wynika to z faktu, że obwód i pole wielokąta wypukłego zawartego w innym wielokącie wypukłym są mniejsze od obwodu i pola wielokąta zewnętrznego, a we wzorach na prawdopodobieństwa $p_\bullet(K_r|C)$ i $p_-(K_r|C)$, pole i obwód wielokąta C występują w mianowniku.

Bardzo elegancki, elementarny dowód tego faktu podał Zbigniew Marciniak w swoim odczycie *Zadania, które zrobiły na mnie wrażenie*, na XXV Szkole Matematyki Poglądowej w Grzegorzewicach.

Dla wielokąta, opisanego na kole K_r zachodzi znany szkolny wzór $S = \frac{Lr}{2}$.
Wtedy

$$p_{\bullet}(K_r|C) = \frac{\pi r^2}{S} = \frac{2\pi r^2}{Lr} = \frac{2\pi r}{L} = p_{-}(K_r|C).$$

Równość tych prawdopodobieństw jest zaskoczeniem – w przypadku koła zawierającego figurę wypukłą, nie będącą kołem, nie było to **nigdy** możliwe. Natomiast, dla wielokąta wypukłego C opisanego na kole, udowodniliśmy fakt:

Prawdopodobieństwo, że losowy punkt, który wpadł do wielokąta, wpadnie również do koła jest takie samo, jak prawdopodobieństwo, że losowa prosta, która przecięła wielokąt C , przetnie koło.

Wzór (5) pozwala nam wprowadzić inną, probabilistyczną definicję współczynnika perymetrycznego u dla wielokątów wypukłych opisanych na kole. Mamy bowiem równość

$$p_{-}^2(K_r|C) = u(C)p_{\bullet}(K_r|C) = u(C)p_{-}(K_r|C).$$

co po uproszczeniu i uwzględnieniu równości $p_{\bullet}(K_r|C)$ i $p_{-}(K_r|C)$, daje wynik:

$$u(C) = p_{\bullet}(K_r|C) = p_{-}(K_r|C).$$

A więc:

Współczynnik perymetryczny dla wielokątów wypukłych opisanych na kole jest prawdopodobieństwem, że losowy punkt, który wpadł do wielokąta, wpadnie również do koła.

Współczynnik perymetryczny dla wielokątów wypukłych opisanych na kole jest prawdopodobieństwem, że losowa prosta, która przecięła wielokąt, przetnie koło.

Te dwie definicje wyjaśniają sens współczynnika perymetrycznego – opisuje on, jak ciasno wielokąt przylega do koła wpisanego w ten wielokąt. Zarówno w języku losowo wybranych punktów, jak i losowo wybranych prostych współczynnik perymetryczny opisuje, na ile fakt „spotkania się” punktu (prostej) z wielokątem determinuje spotkanie tego punktu z wpisanym w wielokąt kołem.

Oto wartości współczynnika perymetrycznego dla kilku wielokątów foremnych:

trójkąt	kwadrat	pięciokąt	sześciokąt	ośmiokąt	dziesięciokąt	dwunastokąt
0,605	0,785	0,865	0,907	0,948	0,967	0,977

Liczby te ilustrują w jakim stopniu kolejne wielokąty przylegają do wpisanego w nie koła. Ogólnie, współczynnik perymetryczny n -kąta foremnego wyraża się wzorem $\frac{\pi}{n} \operatorname{ctg}\left(\frac{\pi}{n}\right)$.

Literatura

- D.A. Klain, G.C. Rota, *Introduction to Geometric Probability*, Cambridge University Press, Cambridge 1996,
G. Polya, *Mathematics and Plausible Reasoning*, Princeton University Press, Princeton 1954.
A. Shen, *Probabilistic Proofs*, The Mathematical Intelligencer, vol. 20 nr 3, 1998.